

קורס: אדריכלות ערבית

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, טכניון

בתמיכת החממה החברתית בטכניון

סמסטר: אביב 2016

مساق: الهندسة المعمارية العربية

كلية الهندسة المعمارية وتخطيط المدن، التخنيون

بدعم الدفينة الاجتماعية في التخنيون

الفصل الأكاديمي: ربيع 2016

הרצאה והנחיה	דר' נטע פניגר אדר' רות ליברטי-שלו
محاضرة وإرشاد	د. نيطاع فنيجر المهندسة المعمارية روت ليبرتي-شاليف
עבודה	"בית בוטאג', חיפה"
סטודנטים/יות	סיואר גנטוס, ריהאם דהאמשה
תרגום לערבית	כפאח דגש
وظيفة	"بيت بوتاجي، حيفا"
طلاب/طالبات	سوار غنطوس، رهام دهامشة
ترجمة للعربية	كفاح دغش

בית בוטאג'י (חיפה)

סיואר גנטוס וריהאם דהאמשה
سوار ورهام

מרצות ומנחות:
דר' נטע פניגר
אדכ' רות ליברטי-שלו

תקציר

בית משפחת בוטאג'י, משפחה ערבית נוצרית עשירה ממוצא לבנוני-סלוניקאי, נמצא בדרך יפו 156, צומת הכניסה לשכונת בת גלים (צומת דולפין) בחיפה, על גבולותיה של חיפה אל עתיקה. הבית היה שייך לסוחר ולאיש העסקים תיופיל סיראפים בוטאג'י ובני משפחתו. תכנן אותו האדריכל הגרמני כריסטיאן בילהרץ (Beilharz), בן למשפחת בנאים טמפלרית, והוא נבנה בשנת 1936, תקופת המנדט הבריטי לפני קום המדינה. הבית תוכנן כמרחב רב שימושי, המשלב מסחר ותעשייה, בקומת הקרקע, עם מגורים בקומה העליונה. כיום המבנה נעול ונטוש, ומוסתר בידי שלטי חוצות ענקיים.

רקע כללי

הבית נקנה ב-1946 שנתיים לפני המלחמה, על ידי חברה בשם הגיניסי פאלאס, אחרי שבני המשפחה עזבו את הארץ והגרו ללבנון ואוסטרליה. משפחת בוטאג'י, מהמשפחות הידועות בחיפה בתקופת המנדט הבריטי, היא משפחה ערבית-נוצרית עשירה מהמעמד הגבוה. אבי המשפחה, תיופיל סיראפים בוטאג'י, הקים את רשת החנויות **ת.ס. בוטאג'י ובניו**. החנות הראשית והמטה שלה ישבו בחיפה, חנויות ראשיות אחרות נפתחו ביפו, בירושלים, בעמאן ובשכם וסניפים קטנים יותר נפתחו במקומות אחרים. בוטאג'י נולד ב-1870 בכפר קטן מחוץ לחיפה. סבו וסבתו, מצד אביו, בוטרוס ופרנצ'סקה, היו קתוליים. הם הגרו מפורט סעיד והתיישבו בעכו. אביו, סיראפים, כבר נולד בפלסטין ב-1836, ולימים הפך הכוהן של הכנסייה האנגליקנית בפלסטין. בשנת 1855 נשא לאישה את עפיפה עבדאללה. הם התיישבו בחיפה, ונולדו להם תשעה ילדים, תיופיל היה החמישי.

תיופיל בוטאג'י למד בבית הספר האנגליקני בנצרת ובחיפה, וכשסיים נרשם ללימודי רוקחות באוניברסיטה האמריקנית בבירות (AUB) אביו ייעד אותו לעבוד לצדו של אחיו הבכור, שוקרי, שהיה רופא בהכשרתו. אבל תיופיל שנמשך לעבודת כפיים התלמד במקביל ללימודיו באוניברסיטה אצל נגר מקומי, וגם למד לבנות כינורות. לאחר שסיים את לימודיו, יצא למסע ארוך ברחבי אירופה, ארצות הברית ואפריקה. כשחזר לפלסטין, נשא לאישה את סופיה דימישקי, בתו של הכומר יוחנא דימישקי, פליט מדמשק. תיופיל וסופיה הולידו חמישה ילדים – אמיל, צ'ארלס, גולדון, הילדה ואליזבת – והיו חברים בקהילה האנגליקנית הקטנה של פלסטין.

הצלחתה של חברת **ת.ס. בוטאג'י ובניו**, כמו גם הפעילויות האזרחיות והדתיות שהמשפחה לקחה בהן חלק, הפכו אותה לגורם מרכזי בקהילה הקוסמופוליטית האמידה למדי של הפרוטסטנטים הפלסטינים. המשפחה הייתה אחת המשפחות העשירות בחיפה, ועושרה גדל עוד יותר בעקבות ההשפעה הבריטית. שנות ה-20-40 של המאה ה-20 היו תקופה של צמיחה ושגשוג למשפחה שידעה להתאים את ההיצע בחנויותיה לקהלים מגוונים – ערבים, יהודים ובריטים.

חברת **ת.ס. בוטאג'י ובניו** התמחתה ביבוא מותגים מובחרים של המוצרים המודרניים ביותר: לבוש אופנתי לנשים ולגברים, מוצרים לבית, מוצרי חשמל, מוצרי מזון וביירה, מכונות וציוד מוסיקלי; כמעט כולם יובאו ישירות מאנגליה. פרסומותיהם כיסו שטחים גדולים בעיתון **פלסטין**, הופיעו בתדירות גבוהה והפכו יצירתיות יותר עם הזמן. כך הם גברו על כל מתחריהם והשתלטו על השוק. עבור הקוראים הקבועים של עיתון "פלסטין", רדיו הקול (His Master's Voice) של חברת "ת.ס. בוטאג'י ובניו הפך לשם נרדף למכשיר הרדיו. הם הראשונים שהביאו לארץ את הגרמפון, והפכו לספק הגדול ביותר של מקלטי רדיו בפלסטין. אבל השפעתם הרחיקה לכת מעבר להיבט המסחרי. תיופיל בוטאג'י ייסד יחד עם בנו אמיל את תנועת הבונים החופשיים בחיפה ושימש קונסול ארצות הברית בעיר. אמיל בוטאג'י עבד לצדו של אביו. מ-1930 שימש כמנכ"ל הרשת, וב-1940 תפס את מקומו של אביו, לאחר שזה החליט לצאת לגמלאות.

נכסי המשפחה

בעקבות השגשוג הכלכלי צברה המשפחה רכוש רב ונכסים מגוונים במקומות שונים בארץ:

בבעלותה היה חוף תל אלסמק (בערבית *تل السمك* – תל הדגים) שנקרא היום בת גלים. תיופיל בוטאג'י בנה ממש על שפת המים מלתחות מיוחדות לנשים, שם היו מחליפות את בגדיהן ונכנסות היישר לים דרך מדרגות.

צ'ארלס בוטאג'י, אחד מבניו של תיפיל, רכש את מלון וינדזור (כיום מלון קולוני), שתוכנן ונבנה בידי הטמפלרים, ב-1905 במושבה הגרמנית. בשתי קומותיו של המלון הקטן היו חדרים, ובקומה העליונה היו אף שתי סוויטות מהודרות. צ'ארלס שיפץ את המלון והקים בו אולם אירועים עם אטרקציות לאורחים. המלון נמכר ברווח נאה להסתדרות. המלון יושב במרחק כ-400 מטר מהשער התחתון של הגנים הבהאים (המרכז העולמי), שהוכרז ביולי 2008 בידי ארגון אונסקו כאתר מורשת עולמית.

עוד רכש צ'ארלס בוטאג'י את מלון **גליל**, המלון הראשון שנצרת. המלון נבנה ברחובה הראשי של העיר ב-1869 בידי משפחת הסלשוורט הטמפלרית; כ-20 חדרים, חלקם עם מרפסות, מקלחות ואף שירותים צמודים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה כבר התרחב המלון ל-40 חדרים, ומסיבות מובנות שינו בעליו את שמו ממלון **גרמניה** למלון **גליל**; ובכל זאת החרימו אותו שלטונות המנדט בתואנה שהוא רכוש אויב והפכו אותו משכן למשרדי המנדט שנצרת. לבסוף העביר אותו האפוסטרופוס הבריטי לידי צ'ארלס בוטאג'י. במהלך השנים שונה והורחב המלון, עד כי אי-אפשר להבחין מבחוץ ולו בקיר אחד מהמבנה המקורי. ב-1949 הופיע המלון לראשונה בפרסומי העיתונות התל אביבית.

בית בוטאג'י

בשנת 1936 שכר תיפיל בוטאג'י את הארכיטקט הגרמני כריסטיאן בילהרץ לתכנן לו וילה גדולה שתהיה מטה המשפחה בחיפה ובסביבתה.

מיקום וסביבה

בית בוטאג'י יושב ברחוב יפו 156, צומת הכניסה לשכונת בת גלים (צומת דולפין) בחיפה, הצומת העמוס ביותר בעיר תחתית, בסמוך לנמל חיפה. סביר להניח שהמיקום נבחר בכוונת מכוון, בשל הקרבה לנמל חיפה, שדרכו הגיעו כל הסחורות שייבאו מחו"ל.

כשנתיים לאחר בניית בית בוטאג'י נבנה במרחק הליכה בית החולים רמב"ם (1938) והפקולטה לרפואה של הטכניון. 30 שנה לאחר מכן (1968) נבנתה התחנה המרכזית אגד, שהייתה חלק ממערך ה**תחבורה הציבורית** הפנים-עירונית והבין-עירונית. גם קו הרכבת (הרכבת החיג'אזית בזמן השלטון העות'מאני) עובר בחלקת האדמה של המשפחה בין שני הבתים שנמצאים על אותה חלקה. אפשר שהמשפחה קבלה שיפוי כספי אחרי ביצוע הפרויקט.

אדריכלות

הבניין הוא מבנה מודרני רב שימושים. יש בו שתי קומות על פני הקרקע וקומת מרתף ששימשה לאחסון סחורות. קומת הקרקע שימשה את עסקי המסחר של המשפחה. בחזית הרחוב הוצגו כל המוצרים המיובאים, ובחלק הפונה לחצר האחורית היו מעבדות ומשרדים. הקומה העליונה (קומה 1) שימשה כקומת מגורים, וחולקה לשלושה אגפים או שלוש דירות שמחבר ביניהם גרם מדרגות אחד. למבנה שתי כניסות: כניסה ראשית מהרחוב, וכניסה אחורית שדרכה הכניסו את הסחורות. בעת ההיא לא רווח השילוב בין מגורים למסחר ולכן בניין זה היה מיוחד בסביבתו

סגנון: הבניין משלב מאפיינים מודרניים, כניקיון ומינימליזם צורני, הדגשה אופקית ותנועה אנכית, הבולטים בחזית הרחוב (גרם המדרגות).

אין התוצר האדריכלי מעיד על הזהות האתנית של המתכנן הטמפלרי. הבניין נטמע במורכבות האופיינית לסביבה. הוא תוכנן במסות מודרניות בקווי המתאר, בניקיון הצורני ובפירוק המסה על ידי מרפסות היקפיות

מבט מקרוב חושף את העושר הצורני המאפיין את הגרסה המקומית של הסגנון המודרני. המבנה מחופה אבן בעיבוד תלטיש (עיבוד פני האבן בפטיש ובאזמל ליצירת שקעים בצורות המזכירות פסיקים ונקודות) בחלוקות אופקיות ואנכיות. משקופי החלונות מודגשים על ידי קשתות שטוחות, משובצות באבנים שצורתן טרפז, ואדנים תחתונים. הרובד המפתיע ביותר בקשרי מתכננים ומזמינים בשכונה הוא מערכות היחסים בין האדריכלים הגרמנים ללקוחות הערבים והשפעת הסגנון הבינלאומי שהיה סמל לקדמה.

חומרים: המבנה בנוי בעיקר מבטון ובלוקי בטון בחיפוי אבן. בשונה משיטות בנייה קדומות של בנייה באבן מסורתית, נעשה שימוש גם בבטון מזוין במיוחד במרפסות. בלט גם השימוש בזכוכית בוויטרינות של קומת הקרקע המסחרית.

חלל פנימי: חלל המגורים במבנה מחולק לשלושה אגפים. החלוקה הפנימית הייתה שונה מטיפוס הבית הערבי – בית הליוואן. לא היתה גישה מחדר לחדר, ובין החדרים קישר מסדרון. כל אגף היה עצמאי, וכלל מטבח, חדר שירותים ואמבטיה, חדרי שינה וחדרי מגורים. קשה לזהות את הסגנון שעל פיו תוכננה החלוקה הפנימית; אין זה בית ליוואן וגם לא בית עם חלוקת פנים מודרנית (חללים הפתוחים זה לזה). כלומר: גם בעיצוב הפנים של המבנה הייתה התלבטות בנוגע לסגנון, והאדריכלות הבינלאומית שימשה בערבוביה עם נגיעות מקומיות.

למשפחת בוטאג'י היו עוד בתים בחיפה ובמקומות אחרים.